

УДК 377.1:371.311

Андрій Цюприк

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЙ ГРУПОВОЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

У Програмі дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України [7] задекларовано принцип організації навчального процесу на основі пріоритетності змістової й організаційної самостійності та зворотного зв'язку, що полягає у створенні умов організації навчання, вимірюється й оцінюється результатами самостійної пізнавальної діяльності студентів.

Організуюючи самостійну роботу, необхідно подолати існуючі суперечності між збільшенням питомої ваги самостійної роботи у процесі навчання суспільних дисциплін і нерозробленістю відповідних технологій самостійної роботи. Подолання цих суперечностей зумовлює необхідність розв'язання проблеми особистісного та професійного спрямування самостійної роботи студентів у процесі навчання суспільних дисциплін.

Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури дозволяє зробити висновок про значний інтерес вітчизняних і зарубіжних дослідників до проблеми самостійної роботи студентів. Розглядалися питання самостійної діяльності у процесі навчання (Л. Головка, С. Заскалета, Л. Онучак, Н. Сидорчук, І. Шайдур); організаційних і педагогічних аспектів самостійної роботи студентів (В. Буринський, М. Сичова, М. Солдатенко, І. Шимко, С. Кустовський); сучасних технологій навчання (В. Биков, О. Пехота, С. Сисоєва); особистісної орієнтації самостійної роботи (Г. Адамів, В. Луценко, В. Паламарчук, Г. Романова); професійної спрямованості навчання (Г. Гнітецька, І. Козловська, О. Куклін, Н. Побірченко, І. Хом'юк, Т. Якимович) та ін.

Н. Павлова [6, с. 103-107] поділяє самостійну роботу студентів на два види: обов'язкову – у процесі навчальних занять і підготовки до них (запис матеріалів лекції, вивчення цих матеріалів і додаткової літератури, виконання домашніх завдань, підготовка до занять, заліків, консультацій, контрольних робіт та ін.) і додаткову – понад обов'язкову або за індивідуальним навчальним планом, виходячи з особистих інтересів і нахилів (написання рефератів тощо).

У розробленій В. Мичковською моделі передбачається проведення самостійної роботи у три етапи: підготовчо-мотиваційний, виконавчий, контрольно-оцінний. “На першому етапі студенти ознайомлюються з інструк-

ціями і рекомендаціями, оцінюють власні можливості, одержують тимчасові орієнтири. На другому етапі вони виконують завдання за навчальними матеріалами. Контрольно-оцінний етап забезпечує узагальнення вивченого матеріалу, аналіз проведеної роботи, самокоректування” [4, с. 8].

У дослідженні Л. Головка самостійну діяльність студента класифіковано за такими п'ятьма ознаками: за місцем у навчальному процесі, за обов'язковістю, за ступенем самостійності, за видами діяльності щодо набуття знань, за формою навчання. Ключовим у дослідженні є поняття “досвід самостійної діяльності”, під яким розуміється інтегративна якість особистості, що формується у майбутніх спеціалістів і закріплюється у процесі професійної діяльності, та характеризується здатність самостійно працювати, проявляти при цьому волю зусилля, наполегливість, прагнення до досягнення поставлених завдань, ініціативність, організованість, культуру праці. Дослідник визначив чотири компоненти досвіду самостійної діяльності студентів: афективний, когнітивний, аксіологічний, праксеологічний [2, с. 10].

В обґрунтованому Л. Онучак [5, с. 8] підході акцент у самостійній позааудиторній роботі робиться не стільки на самостійності дій студента, скільки на тому, що він самостійно визначає додаткову (до визначеної навчальним планом) мету. За умов такого розуміння сутності самостійної позааудиторної роботи головне завдання викладача зводиться вже не стільки до розробки предметів, із якими має працювати студент, скільки до створення необхідних умов самоактуалізації, самореалізації студента як особистості, що дозволяє йому самому визначити додаткові навчальні цілі. Саме таке тлумачення сутності самостійної позааудиторної роботи дає можливість розкрити нові її організаційні форми: окрім традиційного виконання самостійних дій із текстами, завдяки самостійно визначеній додатковій навчальній меті студент працює на конференціях, семінарах, у наукових студентських товариствах, займається науково-дослідною роботою.

Загальними проблемами у проаналізованих нами працях є: впровадження сучасних педагогічних розробок у навчальний процес; широке застосування у дидактичному процесі сучасних технологій навчання; активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Метою даної статті є вивчення можливостей технологій групової самостійної роботи студентів.

Використовуючи особистісний та діяльнісний підходи до самостійної роботи студентів, ми пропонуємо розширити використання групової самостійної роботи студентів. В основі цього процесу є формування умінь роботи в команді: правильно аналізувати, сприймати умову завдання, виконувати основні та допоміжні цілі, досягнення яких приведе до очікува-

ного результату; уміння колективно визначати оптимальні шляхи розв'язання поставлених завдань, аналізувати ступінь оптимальності розв'язання завдань; на визначеному рівні правильно застосовувати набуті знання, уміння і навички у процесі вирішення спільного завдання. Використання технологій групової самостійної роботи ставить за мету навчити студентів викладати свою думку, формувати вміння виступати перед групою, не боятися критичних зауважень і гострих питань тощо.

Ми пропонуємо використовувати інноваційні технології самостійної роботи, які поділяємо на два модулі. Першим є модуль особистісно орієнтованих технологій, мета якого – сприяти розвиткові студента як особистості, формувати у нього потреби у самоосвіті та самовизначенні в навчальних і життєвих ситуаціях з усвідомленням особистої відповідальності. Знання, уміння і навички в цьому випадку розглядаються не як мета, а як засіб розвитку особистості, яка навчається. Характер навчального процесу відображається у співпраці.

Наведемо приклади реалізації особистісно орієнтованих технологій групової самостійної роботи студентів. На думку В. Завгородньої [3], важливим завданням організації самостійної роботи студентів є підготовка до проведення ділових ігор і розв'язання проблемних завдань. Студенти одержують знання не в готовому вигляді, а самостійно їх формулюють в процесі розв'язання навчальних проблем. Це приводить до підвищення результативності самостійної роботи, оскільки засвоєння матеріалу на рівні виконання самостійно складених завдань виявляється більш ефективним. Такий вид проведення самостійних занять допомагає студентові пов'язати теоретичні знання з практичною діяльністю, виробляє творче мислення, уміння побудови логічних висновків, дає можливість відчувати себе (нехай умовно) на місці фахівця. При складанні завдань студенти враховують рівень їхньої корисності в майбутній професійній діяльності студента. На наступних семінарських заняттях студенти пропонують групі виконати це завдання та свій варіант рішення. Найкращі завдання варто вносити до збірника завдань і пропонувати для розв'язання студентам молодших курсів, відзначаючи при цьому, що ці завдання складені студентами.

Можливе використання у процесі групової самостійної роботи і методу мозкового штурму. На занятті викладач лише визначає проблему, після чого під час самостійної роботи студенти висловлюють свої варіанти розв'язання поставленої проблеми. Відсутність офіційної обстановки дозволяє вислуховувати абсолютно всі точки зору, навіть неймовірні. І, як результат, здійснюється вибір загальними зусиллями найбільш правильних варіантів розв'язання проблеми (можливо кілька варіантів). Під час представлення результатів самостійної роботи можна використовувати такий ігровий прийом, як “вогонь по ведучому”. Для групової самостійної роботи студенти одержують від викла-

дача завдання підготувати питання, проблемні ситуації за темою основної доповіді. Цей прийом стимулює студентів, які не будуть виступати з доповіддю, також проробити тему. Для доповідача виникає необхідність відповідати на запитання, наводити додаткові аргументи. У результаті активізується пізнавальна діяльність студентів, виховується культура спілкування, розвиваються здібності критичного мислення, відстоювання свого переконання, виникає інтерес до предмета, максимальна кількість студентів залучається до пізнавальної діяльності, і, як результат, активізується самостійна робота студентів при підготовці до наступного семінарського заняття.

Особливістю групової самостійної роботи є формування малих груп. Наприклад, необхідно підібрати групу студентів для самостійної роботи, що складається з чотирьох осіб із різними рівнями підготовки. Викладач пояснює новий матеріал, а потім пропонує його закріпити у групах, постаратися розібратися, зрозуміти всі деталі. Говорячи мовою психології, організовується робота з формування орієнтаційної основи дій. Групам дається визначене завдання, необхідні орієнтаційні основи. Завдання робиться або вроздріб (кожен зайнятий своєю частиною), або послідовно (кожне наступне завдання виконує інший). При цьому виконання кожного завдання контролює вся група. Після завершення завдання всіма групами викладач організовує загальне обговорення роботи над цим завданням різними групами, якщо завдання було однакове для всіх груп, або огляд завдань кожною групою, якщо завдання були різні. На кінцевому етапі викладач дає тест на перевірку розуміння і засвоєння нового матеріалу. Тест студенти виконують індивідуально, поза групою. Оцінки за індивідуальну роботу (тест) сумуються в групі – з'являється загальна оцінка. Таким чином, кожен, намагаючись виконати свої завдання, ніби змагається сам із собою – зі своїм раніше досягнутим результатом.

Різновидом організації групової діяльності є командно-ігрова діяльність. Викладач так само, як і в попередньому випадку, пояснює новий матеріал, організовує групову роботу для орієнтування, але замість індивідуального тестування пропонує періодичні змагання між командами. Для цього організовуються “турнірні столи” з трьох учасників за кожним столом, однакові за рівнем навченості (слабкі – зі слабкими, сильні – із сильними). Завдання даються знову ж диференційовані за складністю. Переможець кожного столу приносить своїй команді однакову кількість балів незалежно від “планки” столу. Це означає, що слабкі учасники, змагаючись із рівними їм суперниками, мають однакові шанси на успіх для своєї команди. Та команда, що набирає більшу кількість балів, стає переможцем турніру.

Іншим різновидом спільної групової роботи може служити індивідуальна робота в команді. Студенти одержують індивідуальне завдання

за результатами проведеного раніше тестування і далі навчаються у власному темпі, виконуючи власну роботу. У принципі, різні команди можуть займатися різною діяльністю. Члени команди допомагають один одному при виконанні своїх індивідуальних завдань, відзначаючи у спеціальному журналі успіхи і просування кожного члена команди. Підсумкові тести проводяться також індивідуально, поза групою, й оцінюються самими учасниками (спеціально виділеними в групі оцінювачами).

Прикладом прийому реалізації принципу навчання у взаємодії під час самостійної роботи студентів є запропонований Л. Бозюковою “Урок-змагання” [1]. При підготовці до проведення цього уроку (семінару) група студентів розбивається на дві команди, кожна з яких вибирає собі капітана. Викладач пропонує тему заняття, за якою студенти самостійно готують питання. Під час проведення заняття кожна з команд ставить запитання протилежній і самостійно контролює правильність відповідей на них. Викладач виступає в ролі ведучого і стежить за правильністю відповідей. За результатами визначається команда-переможець. Цей вид заняття є і свого роду контролем за самостійною роботою студентів над темою.

Іншою формою проведення заняття, запропонованою Л. Бозюковою, є “взаємоконтроль у парах”. Студенти розподіляються на пари і перевіряють знання один одного за заздалегідь визначеною викладачем темою, записують свої зауваження і виставляють оцінку. Викладач здійснює контроль знань одного з двох студентів, і, якщо знання не відповідають поставленій оцінці, ведеться перевірка кожного студента, при підтвердженні оцінки – іншому студенту оцінка виставляється автоматично. Цей вид контролю розвиває у студентів відповідальність за виставлену оцінку, здатність об’єктивно оцінити чужі знання, навчає критично оцінювати не лише чужі, але і свої помилки.

Під час цілеспрямовано організованої групової самостійної роботи студенти мають змогу перевірити знання один одного за заздалегідь визначеною викладачем темою: аналізують відповідь партнера, дають доповнення, оцінюють роботу. Викладач здійснює контроль знань одного зі студентів, при підтвердженні результату – оцінка іншому студенту виставляється автоматично. У випадку невідповідності перевіряється кожна робота. Цей вид контролю розвиває у студентів якості, необхідні майбутньому керівникові: об’єктивність, критичність, відповідальність. Другим є модуль діяльнісних технологій, у якому студенти намагаються співвіднести отримані знання зі своїми професійно-особистісними якостями. Основними напрямками групової взаємодії студентів є: розвиток професійно важливих якостей особистості (індивідуальний темп і стиль роботи); моделювання майбутньої діяльності (за допомогою використання прийомів ділової гри); орієнтація на професійний саморозвиток.

Розглянемо приклад інноваційної технології з використанням конкретних ситуацій (“кейс-стаді”). На першому етапі, вивчивши текст з описом ситуації, студент повинен самостійно намагатися з’ясувати сутність проблеми, визначити власну позицію в оцінці ситуації, продумати відповіді на запитання, знайти конкретні шляхи вирішення проблеми. Другий етап характеризується роботою в малій групі. Студенти в невеликих групах (4-6 чоловік) проводять обмін думками з питань, що становлять основу кейсу, і методом діалогу та консенсусу приходять до єдиного вирішення проблеми.

На цьому етапі можливі мозковий штурм, діалог, полілог, дискусія, суперечка. Виявляються інтелектуальні лідери, спроможні запропонувати шляхи вирішення проблем після групового обговорення. І лише на третьому етапі проводиться загальногрупове обговорення під керівництвом викладача. Як правило, кожна група висловлює свою точку зору з кола питань, висвітлених у даній ситуації. Викладач вдало “диригує” процесом аналізу ситуації, заохочуючи до обговорення якомога більше студентів, стимулюючи різноманітність думок, творче доповнення окремих моментів.

Особливістю обговорення є те, що викладач не дає якісної оцінки відповідей – будь-яке висловлювання сприймається як можливе. Процес обговорення ситуації потребує від викладача широкої ерудиції, комунікабельності та гнучкості, комплексу знань із низки суміжних дисциплін, володіння технологією ведення дискусії, нерефлексивного слухання, поведінки, в основі якої – паритетність у взаємовідносинах зі студентами. Конкретна ситуація не має чіткої вірної або невірної відповіді. Вона слугує лише навчальним матеріалом, на якому студенти вчаться аналізувати, виступати, дискутувати, обґрунтовувати свою точку зору.

Під час групової самостійної роботи за методом проектів студентам пропонується алгоритм його виконання: виявлення і формулювання спільної проблеми – виявлення окремої проблеми – висування гіпотези і визначення засобів її підтвердження – обговорення і перевірка гіпотези – формулювання понять і висновків.

На нашу думку, однією з важливих проблем є відбір професійно орієнтованого матеріалу для самостійної роботи. Самостійна робота передбачає максимальну індивідуалізацію навчання, тому викладачеві потрібно добирати завдання, враховуючи індивідуальні особливості студентів: їхній досвід, здібності, інтереси, ціннісні орієнтації, можливості реалізувати себе в пізнанні, навчальній діяльності, поведінці. Тому ми ставили завдання визначити напрями організації самостійної роботи, що сприяють професійному самовизначенню. Для самостійної роботи студентам бажано пропонувати завдання, що орієнтовані на майбутню спеціа-

льність. На нашу думку, це можна здійснювати шляхом добору професійно спрямованого змісту, способів і засобів виконання.

Наведемо типові приклади. Студентам психологам пропонуються завдання, що передбачають формування важливих для майбутньої діяльності вмінь: співставлення, аналіз, узагальнення, обґрунтування тощо. Студентам технічних спеціальностей пропонується оформити реферат за допомогою комп'ютерної техніки або здійснити пошук інформації для його написання в мережі Інтернет.

Для організації самостійної роботи студентів необхідно широко використовувати роздатковий матеріал для індивідуального опрацювання, наприклад, структурований навчальний матеріал у вигляді таблиць. Особливістю такого прийому є те, що вони повинні встановити причинно-наслідкові зв'язки певних подій, фактів і суспільних явищ, що мають відношення до майбутньої професії. Результатом їхньої самостійної роботи є короткий письмовий аналіз запропонованого матеріалу. Під час такої роботи роль викладача зводиться до консультацій, які надаються індивідуально.

Необхідно також зазначити, що особливо важливим для майбутніх фахівців є віднаходження правильного шляху вирішення проблеми і тренування в умінні приймати рішення. Ця якість формується у процесі ведення дискусії, яка є важливою складовою групової самостійної роботи. Студенти, стаючи учасниками дискусії, вчаться формувати власну думку. У процесі дискусій встановлюється зворотній зв'язок між учасниками, усвідомлення власної точки зору, розвиток уміння аргументувати її. У процесі прийняття рішень на перший план виступає міжособистісне спілкування. Залежно від індивідуальних особливостей студенти поводять себе по-різному: одні виступають у ролі генератора ідей, другі – в ролі критиків, треті – доповнюють прикладами з практичної діяльності тощо. За будь-якого результату дискусія дає емоційний поштовх до пошукової активності її учасників, що, у свою чергу, реалізовувалось у конкретних діях студентів. Таким чином, дискусія під час групової самостійної роботи дає можливість моніторингу професійного розвитку майбутнього фахівця. Важливим є те, щоб міжособистісне спілкування відбувалось із проблем майбутньої професійної діяльності. Це сприяє повнішому виявленню потенціалу, істинних можливостей студентів.

Деякі труднощі під час групової самостійної роботи виникають на етапі наочного представлення результатів самостійної роботи. Переважно це підготовка проектів, оформлення стендів, розв'язування проблемних ситуацій. Ми пропонуємо використовувати такі активні форми позааудиторних занять: презентацію проекту, моделювання фрагментів проблемних ситуацій, імітаційно-ділову гру, міні-конференції тощо.

Під час групової самостійної роботи важливим є її оцінювання, зокрема самооцінка та взаємооцінка. Оцінка власних дій є одним із найважливіших засобів, за допомогою яких зростає мотивація самостійної роботи і відповідальність за результати навчання. Форму представлення результатів самостійної роботи обирають студенти після попередньої консультації з викладачем. Критерії оцінювання визначаються викладачем при безпосередній участі та погодженні зі студентами. Тому результати оцінки і самооцінки здійснюються за одними критеріями і в ідеальному випадку повинні співпадати.

Важливо, щоб самооцінка самостійної роботи студента була вмотивованою. Слід зауважити, що до того моменту, коли студент сам зможе визначати критерії оцінки своєї діяльності й узгоджувати їх із викладачем, у нього повинно бути сформоване дане вміння. Це досягається за допомогою виконання системи завдань, пов'язаних із рецензуванням, опонуванням, дискусіями щодо попередніх критеріїв тощо.

Підготовку до самооцінювання краще починати із взаємоперевірки і підводити студентів до оцінки своєї роботи відповідно до запропонованого зразка і критеріїв оцінювання. Можна поєднувати самооцінку і взаємооцінку, використовувати оцінку власних досягнень – оцінку з пройденої теми, розділу, курсу. Студентам пропонується проектувати свою майбутню оцінку. Під час самостійної роботи формуються навички самоконтролю і самооцінки. Вони мають важливе значення для формування професійно важливих якостей майбутнього фахівця, таких як самостійність, відповідальність, вміння визначити напрям подальшої діяльності.

Таким чином, у самоконтролі самостійної роботи студентів важливим є: вибір аспекту, який підлягає самоконтролю; вибір ситуації для контролю; визначення знань, умінь і навичок, які підлягають контролю; визначення чинників, які можуть вплинути на результати роботи; аналіз результатів роботи; формування завдань для ліквідації недоліків. Ефективність організації самостійної роботи доцільно визначати не лише за обсягом знань, засвоєних у результаті самостійної діяльності, а й за рівнем підготовленості студента до виконання самостійної роботи на наступному етапі.

Розвиток професійно важливих якостей студентів під час самостійної роботи полягає в оновленні та творчому застосуванні теоретичних знань, формуванні самостійності, наближенні навчальної діяльності до майбутньої професії. А основною професійною рисою є вміння працювати в групі. Тому саме групова самостійна робота сприяє формуванню професійних якостей майбутніх фахівців.

1. *Бозюкова Л. А.* Активизация самостоятельной деятельности учащихся // Специалист. — 1996. — № 3. — С. 12—14.

2. Головка Л. Л. Формування досвіду самостійної діяльності студентів в сільськогосподарських школах : автореф. дис. ... к. пед. н.: 13.00.04. / Л. Л. Головка ; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. — 20 с.
3. Завгородня В. Л. Использование проблемных заданий и ролевых игр при обучении иностранным языкам // Использование в учебном процессе высшей школы методов активного обучения : Межвуз. сб. науч. тр. / Под ред. д-ра пед. наук Г. Е. Ковалевой. — Л. : ЛГПИ, 1990. — 257 с.
4. Мичковська В. Р. Формування самостійної навчально-пізнавальної діяльності курсантів вищих військових навчальних закладів у процесі вивчення іноземної мови : автореф. дис. ... к. пед. н. : 13.00.04 / Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. — Хмельницький, 2004. — 19 с.
5. Онучак Л. Викладач як організатор самостійної позааудиторної діяльності студентів // Педагог професійної школи : зб. наук. пр. — К. : Науковий світ, 2002. — Вип. 2. — С. 163—168.
6. Павлова Н. А. Самостоятельная работа студентов при изучении курса “Морфология современного русского языка” // Самостоятельная работа и активные методы обучения : Тезисы докладов, выступлений и сообщений областной межвузовской научно-практической конференции 1-2 марта 1989 г. — Омск : Омский ордена “Знак почета” Государственный педагогический институт им. А. М. Горького, 1989. — С. 103—107.
7. Програма дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.vafk.com/ukr/sudak.htm>

Стаття надійшла до редакції 14.02.2013

А. Цюприк

Особенности технологий групповой самостоятельной работы студентов

В статье проанализированы возможности групповой самостоятельной работы студентов в контексте деятельностного и личностно-ориентированного подходов. Рассмотрены педагогические технологии самостоятельной работы.

Ключевые слова: самостоятельная работа, самостоятельная деятельность, деятельностный подход, технологии обучения.

А. Tsyupryk

Features of the Technology of Group Independent Work of Students

The article analyzes the possibility of independent group work of students in the context of activity and learner centered approaches. The author considers educational technologies of independent work.

Key words: independent work, independent activity, activity approach, training technologies.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор М. М. Солдатенко